

Rerum Naturalium Fragmenta No. 66

<i>Szemere László: A bocskoros- gombák — Volvaria</i>	3
<i>Szemere László – Lovassy Sándor: A siketfajd (Tetrao urogallus L.)</i>	9
<i>Szemere Zoltán: Az apácalúd (Branta leucopsis Bechst.) Magyarországon</i>	17
<i>Szemere Zoltán: A vörösnyakú lúd (Branta ruficollis Pall.) magyarországi megjelenése</i>	19

Budapest
1929

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

A bocskorosgombák – Volvaria.

Szemere László

A meghatározó kulcs XXVI.-ik neme. Úgy a nem (Genus), mint az egyes fajok, jól meghatározhatók.

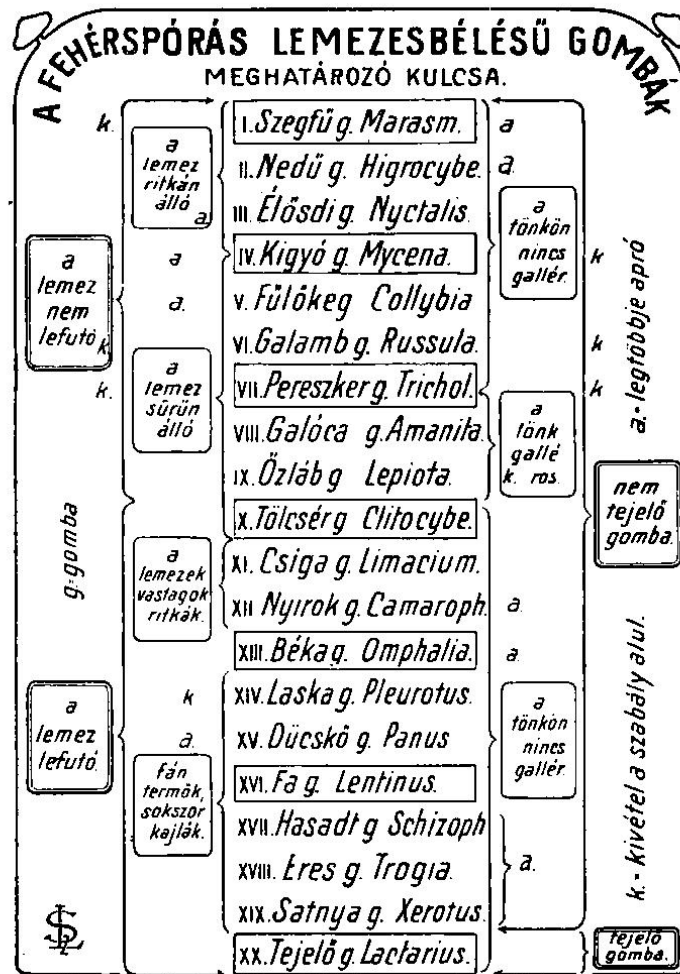
A kezdetben tojás alakú, s burokban („Velum universale”) ülő gomba, ahogy nő, úgy repeszi fel burkát, hogy az a tönk alján marad vissza, azt körülfogja. Mivel közbülső bürökjük („Velum partiale”) nincsen, azért a bocskorosgombák tönkje csupasz, gyűrű vagy fátyol nélküli.

Ezért (de a lemezeik színénél fogva is!) a galócák bocskoros alakjaitól azonnal megkülönböztethetők. Utóbbiak között a selyemgombának (*Amanita vaginata* Bull.) ugyancsak nem látszik a gyűrűje, s így még ahhoz hasonlíthatnak néha, ámde annak a gombának a lemezei fehérek maradnak, míg a Volvariák lemezei testszínűek, majd hús-vörösek lesznek, mivel spóraporuk is ilyen színű.

Ez okból a lemezek színe tovább nem sötétedik s ezáltal a csiperkéktől – *Psalliota* – is megkülönböztethetők, azoknak a lemezei csak átmenetileg rózsaszínek, vagy hús-vörösek, 1–2 napi állás után azonban sötétbarnára változnak.

Ha a gombákat magunk gyűjtjük s látjuk a tönk alján a bocskort, akkor a lemezek megkülönböztető jegyeire nincs is szükségünk, mert a csiperkék sohasem bocskorosak! De ha valaki csak a levágott kalapok után kénytelen eldönteni a kérdéses gombát, akkor tegye 1–2 napra félre a levágott kalapot egy tiszta üveglapra.

Az érett gomba bőven hullatott spóraporának színe eldönti azt, hogy a vizsgált gomba csiperke-e, vagy nem. Ha nem csiperke, mert hús-vörös spórájú – akkor lehet ugyan nemcsak bocskorosgomba, de más hasonló spórás gomba, pl. döggomba is (Entoloma.)

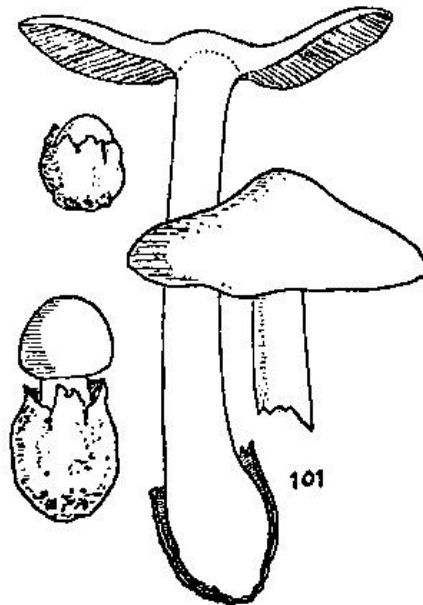
Csak a kalapokat vizsgálva — ilyen esetben — a lemezek alakja s állása igazít el minket. (A fehér cölöpgomba (*Paxillus prunulus*) lemezei lefutók, a döggombák lemezei szélesek, kike-rekítettek vagy öblösek stb.) Ezekkel a gombákkal szemben is könnyebb az esetünk, ha az egész gombát szemlélhetjük, mert csak a Volvariák bocskorosak!

Bocskorosgombánk közül hat faj a földön terem, kettő fatönkөн (1. és 3.), egy pedig gombán (7.)

Mivel csak 9 faja van Magyarországból kimulatra, azért kulcs mellőzésével, csak nagyság sorrendben sorolom fel őket.

1. **Óriás bocskorosgomba.** *Volvaria bombycina* Schif. Fehér, világos-sárgás vagy zöldes kalapja 25 cm átméretű is lehet. Ezért, továbbá azért is, mert fatönkөн terem, további leírás nélkül is biztosan felismerhető. Semmiféle más, fatönkөн termő gombánk se bocskoros, a többi bocskorosgomba pedig nem nő ki fatönkből! Ez a gomba ehető.

2. **Közönséges bocskorosgomba.** *Volv. speciosa* Fr. Mérges, bér némely szerző szerint ehető. Fehér kalapja 12 cm-ig nőhet. A fehér bocskorosgombák legnagyobbika, azért – látva rajzocskáját is – hamar meghatározhatjuk.

3. *Szöszös bocskorosgomba*. Volv. ochropila Schlz. Okkersárga, finoman szőrözött.

4. *Tavaszi bocskorosgomba*. Volv. insertipes Schlz. Ez is magyar kutató (Schulzer!) gombája. Az aránylag vastagabb kalaphúsa s zömökebb tönkje miatt ez a gomba hasonlíthat – ha a gyűrűtől eltekintünk – a csiperkékhez. Fehér, 10 cm-ig nő. Szagtalan, íze kissé sós.

5. *Kormos bocskorosgomba*. Volv. gloiocephala Cand. Mérges! Kalapja sötétszürke, pereme barázdált. Nyálkás. Harangalakúból szétterülő s ekkor 10 cm széles is lehet. Tönkje sárgásbarna, bocskora szürkésfehér, pelyhes.

6. *Csíkos bocskorosgomba*. Volv. volvacea Bull. Mérges, más szerző szerint csak gyanús. Piszkos szürkés-fehér, sugaras, sötétebb csíkokkal borított kalapja 10 cm széles is lehet. Tönkje fehér.

7. *Élősködő bocskorosgomba*. Volv. Loveiana Bk. Tiszta fehér, selymes-molyhos. Élősködő gomba, amennyiben rothadó szürke tölcsérgombából (*Clitocybe nebularis* Batsch.) nő ki. Nálunk való előfordulását Guillome Árpád tábornok mutatta ki, aki 1927. X. 23-án találta Pesthidegkút határában.

8. *Közép-nagy bocskorosgomba*. Volv. média Fr. Alakja 2-vel egyező. Színe fehér. Íze fanyar, szaga kellemetlen. Csak 5–6 cm-ig nő.

9. *Apró bocskorosgomba*. Volv. pusilla Pers. Ez is olyan, de még kisebb, csak 1.5 cm kalap-átméretű. Ez is, mint a másik

kettő, erdőn kívül, réten, legelőn, bokrosok tisztásain terem leginkább.

(*A Természet*, vol.25, 1929, p.86-87)

A siketfajd (Tetrao urogallus L.)

Szemere László – Lovassy Sándor

A »nagykakas« a legtermetesebb erdei madaraink egyike, büszkesége a fenyveseknek, öröme a vadásznak.

A siketfajdnak hosszú farka 18—20 tollú, s lekerekített, illetve lépcsőzetes, azáltal, hogy a középső tollak jelentékenyen hosszabbak, mint a szélsők. Szárnyának negyedik evezője a leg-hosszabb. Ujjai csupaszok, szelük fésűs. A kakas feje és torka feketés, nyaka sötét hamuszürke, feketén erezett, nyaka eleje fekete-hamuszürkén eres; hátának fekete alapszínén finom hamuszürke és rozsdabarna mintázat látható. Felső szárnyfedői fekete-barnák, sűrűn erezve rozsdabarnával. Kevés fehér folttól tarkálló farktollai feketék. Melle pompás fém-zöldfényű, testének alsó része – különösen a fartája – fehér-feketetarka. Szeme barna.

A vékony lapockákból álló vagy erektől borított rózsája és a bibircses csupasz részek olyan pirosak, mint az élénk spanyolviasz. Csőre fehér szaruszínű. A kakasnak a légzőcsőve egyharmaddal hosszabb, mint a nyak, ezért a begy táján hurokszerűen behajlított. A nyelv hosszú szalagokon és izom-szálakon oly lazán van megerősítve, hogy a madár kimúlása után mintegy visszakunkorodik s lesüllyed a nyakba, ezért támadt az a még most is széltében elterjedt mendemonda, hogy a siketfajd-kakasnak nincs nyelve.

A tyúk egy harmadával kisebb a kakasnál, s jóval tarkább. Feje s nyakának felső része feketés, rozsdasárgán és fekete-barnán

harántcsíkos; háta többi részének tollazata a fekete-barna, rozsdasárga és a rozsdás szürkéssárga színeknek a keveréke.

Farktollai szép rozsdavörös alapon feketén harántszagosak. Torka és szárnyhajlása rozsdás vörhenyes-sárga. Mellének felső része rozsdavörös, hasa rozsdasárgás alapon szaggatott, fehér és fekete haránt-sávokkal tarkázott. Nem ritkán kakastollazatú tyúk is előfordul.

Hajdanta a siketfajd kétségtelenül tanyázott Európának és Észak-Ázsiának minden nagyobb, összefüggő erdőktől borított vidékén, manapság már sok helyről kipusztult. Elterjedési köre azonban meg így is igen tágas, mert ennek határai alig szűkültek meg; legtöbbször csak bizonyos helyeken pusztult ki és pedig ott, ahol a szabályszerű erdőgazdasági üzem nagy-kiterjedésű vágásforgókra rendezkedett be s a mocsaras részeket is kiszárította.

A siketfajd ősi soron nem volt hegylakó. Éppen úgy, mint számos más havasi vad, a kultúra nyomásának engedve, húzó-dott a csendesebb, s erdőkkel bővelkedő hegységekbe.

Radde szerint Kelet-Szibériának összefüggő erdőségekkel borított részein nem ritka, de az ottani siketfajdok kisebb termetűek, s azokat külön alfajnak tartjuk. (Szibériai siketfajd *Tetraomogallus mogalloides* Midd.). Ezenkívül még néhány a törzsfajtól többé-kevésbé eltérő alfaja van ugyancsak Ázsiában.

A siketfajd jellegzetes tyúkféle madár. A kakas hirtelen-haragú, összeférhetetlen, házsártos, a szabadban éppen úgy, mint a fogságban. Fajbeli társaival is évről-évre civódik, s ezért szükségképpen remeteéletet él. Még a tyúkokkal szemben is

basáskodó, indulatos, amennyire szerelmes dürgéskor, annyira ügyet se vet rájuk később.

A kakas kiválóan finom érzékei révén megérzi a bekövetkező időváltozást. Ezt több vadász megfigyelte már. Geyer szerint gyakran megtörténik a dürgési időben az is, hogy a legszebb reggeleken, midőn már a vadász szíve előre is örül a biztos sikernek – várakozásában keservesen csalódik, mert egy kakas sem jelentkezik. Ilyen esetekben biztosra vehetjük azt, hogy az idő 24 órán belül rosszra fordul. Főként a havazást érzi meg.

A német szerzők hangutánzó leírása helyett — amelyek a magyar fülnek idegenül hangzanak — álljon itt Chernel István hangfestő leírása: «Az én fülem így hallotta: síttak-ríttak; a közök mind rövidebbek lesznek, sebesebb egymásutánban hangzik a tak, végre «szaporázás» jellemzi, mely így festhető: tatak-ta-tatak-tatatak. Ezt követi: plöp-pe-löp-plöp-plöp-pelöp, s a kli-köp-kli-köp-kli-köp-ként hangzó »főcsattintás»; ekkor már szinte magából kikelve szól a szerelmes madár és siki-siki-siki-siki kaszaköszörülésre emlékeztető hangokkal fejezi be versikéjét«.

Szemere László is feljegyezte a dürgés hangjait: «1910 május 1-én Csíkszentsimon havasán, a «Mohos» csúcs északkeleti lankásán, egy dürgő kakas úgy bevárt, hogy fülemet a fához érintve figyelhettem, hogy tényleg azon a fán van-e! (Mert sötét volt még ahhoz, hogy meglássam.) A «keccentése», mint ott mondják, a nyelv kettős, tompa csettentésével jól utánozható. A második tagnál a száj bezárandó, hogy ezáltal létrejöjjön az a hang, amely írásjelekkel tán így közelíthető meg: kö-köp, kö-köp; ez szaporázva; a bezáró kle-klöp-plöe; azután jött a köszörülés: szkiszkesz-ksz-ksz-ksz-ki».

Dürgés közben fejet csaknem függélyesen a magasba nyújtja, ezért történhetik meg az, hogy nem látja meg azt, ami alatt történik, eltekintve attól, hogy szemét rendszeresen félig be is hunyja.

A siketfajd dürgésalatti «süketségét» illetőleg kétféle nézet uralkodik. Akik a fogvatartottak dürgését figyeltek meg, azok egy része a tényleges siketséget tagadva, csak ún. »szellemi süketségéről« akarnak tudni, míg a megfigyelők zöme amellet tanúskodik, hogy a siketfajd dürgésbeli süketségének anatómiai okai is vannak.

Wurm vizsgálatai szerint a fajdkakas a köszörülés alkalmával annyira erőlködik, hogy ezt meg is érezzük, ha kezünket a fa törzsére tesszük. Olyankor — akár a trombitáló, vagy köhögő embernek — a fejébe száll a vére. Ennek következtében a hallójárat hátsó falán elhelyeződött, a vértolulás folytán erősen megduzzasztható redő, annál is inkább elzárhatja ideiglenesen a hallójáratot, mert az alsó állkapocs rendkívül nagy hátsó csontnyúlványa, amely csak a siketfajdnál ér el akkora méreteket (25—27 mm), a köszörülés alkalmával történő szájtátogatás következtében a fülnyílás felé tolódik és azt valósággal elzárja.

Így van ez, kissé más elrendezéssel a gyöngytyúknál is. Ugyanez a gépezet működik akkor is, ha ősszel is szól, tehát ha nem is párosodik, vagy ha a csaholó kutyára »fúj«. Ahogy azonban a csőrét összecsukja, ismét élesen hall.

Wurm nézetét osztja manapság a legtöbb vadász és megfigyelő.

Marshall, aki eleinte más nézetén volt, később ugyancsak a Wurm nézetét ismerte el egyedül helyesnek.

A rókán és héján kívül meg sok ellensége van a siketfajdnak. Az öreg kakas, mivel igen óvatos, s jórészt a fákon tartózkodik, a legtöbb ragadozók ellen védve van; a gyenge csibék, de még inkább a tojások azonban könnyű prédái mindenféle ragadozónak, a fiatalabb tyúkokat a buhu meg a sasok könnyen elfogják.

A siketfajd vadászatilag nagyvadnak számít. Rendezett vadászterületen csak a kakast szabad lőni, s azt is csak dürgéskor. Igazi vadász nem is lőne máskor. Csak az, aki, bárcsak egyszer is kiment a kora hajnali órákban a havasok közé, hogy dürgéskor belophassa és lőhesse, érti ezt meg.

Még így is vadászművészet az elejtése, mert a kakas dürgéskor is rendesen óvatos, s csak gyakorlott vadász lophatja be. De éppen ezek a nehézségek növelik vadászörömünket.

A siketfajd szaporodását nem gátolja az, hogy dürgéskor lövik, amint ezt a rendezett vadászterületek statisztikája bizonyíthatja. Természetesen, ahol sok a vadász, s kevés a fajd, ott fokozottabban kell őket kímélni, de hát ez a vadászok megszáporodásával és a fegyvertechnika tökéletesedésével minden vadnál csak így van. Végeredményben nem is az fontos, hogy hogyan ejtik el a vadat, de az, hogy mennyit ejtenek el!

Kár volna tehát a költői dürgés helyett máskor vadászni, főleg amikor a tyúk és kakas hasonló.

A siketfajdkakas sokféleképpen értékesíthető. Wurm említi, hogy nagy farktollaiból legyezőt, kályhaellenzőt készítenek, szárnya tollseprűnek szolgál. Lábaiból levélnehezéket csinálnak, s meg a zúzájában található kavics is trófea, amennyiben azt vadászékszerekbe foglalják. Húsát csak azok vetik meg, akik meg nem ettek jól elkészített fajdpecsenyét.

*

A siketfajd – nagykakas, fajdkakas, ill. fajdtyúk, erdei kakas, az erdélyiek vadváza madara – Magyarország megfelelő helyein rendszeren előforduló, habár nem is nagyon gyakori madár.

A magasabb hegyvidéken tanyázik s eddig a következő megyékből ismeretes: Arad, Bihar, Sopron, Vas, Ung, Sáros, Szepes, Turóc, Zólyom, Gömör, Liptó, Árva, Máramaros, Beszterce-Nászod, Brassó, Csik, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Kolozs, Maros-Torda, Szeben, Szilágy, Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos, Udvarhely, Krassó-Szörény, Belovár-Körös, Zágráb, Modrus-Fiume, Lika-Kjrbava.

Összefoglalva tán leggyakoribb Erdélyben, majd a Felvidéken és Horvátországban. A Dunántúlon újabb keletű bevándorló, amely Chernel szerint Sopron és Vas megyékben ezelőtt egyáltalában nem fordult elő, de az 1880-as években történt betelepődése óta szépen gyarapodik s Breuer szerint jelenleg is kiterjeszti fészkelőterületét Sopron környékén. A Nemzeti Múzeumban a liptómezei Szvarinból és Fenyőházáról s a gömörmezei Királyhegyről származó tojásai vannak.

A síkságot kerüli, a hegyvidéken a szálerdő felső határáig hatol föl.

Állandó madár, amely meg a legedzettebb fajoknál is szokásos téli kóborlásokat se végzi, nyilvánvalóan rendkívül egyoldalú táplálkozása miatt, mely ilyenkor szinte kizárólagosan fenyőtűből áll, s amely éppen ezért bármily időben is bőségesen rendelkezésre áll.

Nyáron bogyókat, magvakat is fogyaszt, csibéi sok kártékony rovar is pusztítanak, így hasznot hajtanak, hanem a felnőtt fajok tömérdek rügy és friss hajtás, főleg a kiültetett csemeték fiatal csúcsainak a lecsipkedésével kárt is okozhatnak.

Mint rendkívül nagyra-becsült vadászati madarat azonban az erdőbirtokosok természetesen kímélik, mert ha maguk nem is vadásznak rájuk, a vadászatnak bérbe való adásával busásan megtérül az okozott kár. Az új vadászati törvény a jércék lövését teljesen tilalmazza, a kakas lövését pedig csak április 1-től május 31-ig engedi meg.

(Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.108-112)

Az apácalúd (*Branta leucopsis* Bechst.)

Magyarországon

Szemere Zoltán

Az apácalúd Magyarországon szintén a legritkább téli vendégek közé tartozik s eddigelé csak a következő példányok ismereteseek.

Az első lövetett 1896. szept. havában a szatmármegyei Tománya mellett; 1902. okt. 6-án állítólag Budapesten lövetett; 1910. okt. elején a Hortobágyon került kézre egy darab; 1922. dec. 16-án lövetett Nagybjacs mellett. Ez a példány a Madártani Intézetbe került. 1924. nov. 20-án Tatán lövetett az apácalúd és vetési lúd egy érdekes korcsa.

1928. október havában Szentendre mellett lövetett egy példány, amely szinten a Madártani Intézetbe került; 1929. október havában kis csapatot láttak a Velencei-tavon, melyből egy példány lövetett. 1929. december havában újból lövetett egy példány a biharmegyei Zsáka mellett, amely a Madártani Intézet gyűjteményébe került.

Ez a régebben annyira ritka madárfaj az újabb időben föltűnő nagy számban mutatkozik nálunk. Lehetőleg minden kézrekerülő példányt ajánlatos bejelenteni valamelyik tudományos intézetnek.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.269)

A vörösnyakú lúd (*Branta ruficollis* Pall.)

magyarországi megjelenése

Szemere Zoltán

A vörösnyakú lúd Magyarország madárvilágának új jövevénye, amelyet első ízben 1916-ban észleltek és lőttek; azóta szinte évről-évre, ha nem is kifejezetten folyton nagyobb és nagyobb számban, de rendszeresebben jelenik meg. Az 1916. évi megjelenése után 3 évig tartott, míg másodszor észlelték 1919-ben, ettől kezdve azonban 1929-ig csak 1920-ban, 1923-ban és 1926-ban nem kaptunk hírt róla. Dr. Vasvári Miklós összefoglaló ismertetése alapján eddig a következő előfordulások ismeretesek:

Az első példányt lőtte Dolnik J. 1916. március 11-en a Hortobágyon s ugyanabban az esztendőben április 5-én is látott még 6-7 darabot. A második hazai példányt 30-as csapatból lőtték 1919. márc. 14-én a Hortobágyon. Ugyanitt 1921. márc. 4–6-án Szomjas L. látott 8–10-es csapatot, melyből egyet lelőtt s a Madártani Intézetnek adományozott.

Márc. 11-én ismét észlelt 6 példányt, ezek közül lelőtt egyet s azt a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ugyanakkor több kisebb csapatot is észleltek, amelyekből nemeskéri Kiss Géza 2 darabot ejtett el. Márc. 12-en Tarján T. is hallotta a hangjukat a Hortobágy déli részén.

1921. nov. 30-án lőtte gróf Cziráky L. Lovasberényben az első dunántúli példányt, melyet 1922. február elején követett a másik. Ezt Unger J. jelentette Szabadbattyánról. A példány a

Madártani Intézetbe került. 1922. márc. 21-en lövetett a Hortobágyon; ugyanott 1922. nov. 16-án és 18-án Szomjas László észlelte 1924. nov. 15-én szintén. 1925. jan. 24-én a Fertőn is megkerült az első példány, 1925. februárban Tata mellett lőtték, 1927-ben pedig Békás mellett Veszprém megyében, tehát mindig többször és többször jelenik meg a Dunántúlon.

1928. január 12-en ismét a Hortobágyon került elő, 1928. nov. havában a Hortobágyon, Kiskőrösön, Nyíregyházán, Nemeskúren (Sopron m.) és a Fertőn, sőt Erdélyben Nagyszeben környékén is. 1929. jan. 13-án Bajcs mellett lőtték.

Másfél évtized alatt tehát számos esetben látogatta hazánkat ez a korábban itt egyáltalában elő nem forduló madárfaj.

Legnagyobb számban mindig a Hortobágyon fordul elő, de onnan már néhány év óta átrajzott a Dunántúlra is. Ez a mozgalma tán párhuzamos a nagy lilikével, amely általános nézet szerint régebben ritka volt a Dunántúlon s csak a legutóbbi évtizedek alatt kezd ott nagyobb számban mutatkozni.

A madártani kutatás számára mindenesetre szerfölött érdekes problémát szolgáltat a vörösnyakú lúd hirtelen magyarországi megjelenése és éppen ezért nagyon fontos minden egyes példány előfordulási idejének és helyének a bejelentése.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.10, p.269-270)